

Govor Štitara

Miličić, Brigita

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:383118>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatski jezik i književnost

Brigita Miličić

GOVOR ŠTITARA

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2016.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK.....	3
2. UVOD.....	4
3. KAZIVAČICE.....	5
4. SMJEŠTAJ.....	5
5. KULTURNO-POVIJESNI PODACI.....	5
6. FONOLOGIJA.....	6
6.1. NAGLANI SUSTAV.....	6
6.2. ODRAZ JATA.....	7
6.3. OSTALA FONOLOŠKA OBILJEŽJA.....	8
7. MORFOLOGIJA.....	11
7.1. IMENICE.....	11
7.2. PRIDJEVI.....	13
7.3. ZAMJENICE.....	14
7.4. GLAGOLI.....	15
7.5. NEPROMJENJIVE VRSTE RIJEČI.....	17
8. LEKSIK.....	18
9. FRAZEMI.....	21
10. DIJELOVI SELA.....	21
11. NAJČEŠĆA IMENA, PREZIMENA I NADIMCI.....	22
12. OGLEDNI PRIMJER ŠTITARSKOG GOVORA.....	23
13. ZAKLJUČAK.....	24
14. LITERATURA.....	25
15. SUMMARY.....	26

1. SAŽETAK

Govor Štitara pripada slavonskom dijalektu, nenovoštokavskim arhaičnim dijalektima. U radu se ponajprije donosi pregled smještaja i kulturno-povijesna situacija Štitara kako bi se u daljnjem radu mogao opisati staroštitarski govor na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini. Doneseni su brojni primjeri, prikupljeni terenskim istraživanjem, koji potvrđuju ili osporavaju literaturu koja govori o jezičnim osobitostima govora Štitara, ali i općenito o slavonskom dijalektu.

Ključne riječi: Štitar, slavonski dijalekt, jezik

2. UVOD

U ovom završnom radu bit će opisan govor sela Štitara, koje prema razvrstavanju Josipa Lisca¹ pripada među nenovoštokavske arhaične dijalekte, odnosno pripada slavonskom dijalektu. S tom tvrdnjom slažu se i drugi koji su proučavali slavonski dijalekt, a neki od njih su Željko Jozić, Ljiljana Kolenić te Emina Berbić Kolar. Slavonski dijalekt narod naziva šokačkim te on pripada u *narodne govore, dakle, nije književni jezik, nego dijalekt koji se razvio u okviru hrvatske etničke zajednice, jasne i strogo definirane*². Govor Štitara bit će prikazan na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini uz brojne primjere koji potkrepljuju navedeno stanja. Ponajprije će biti riječi o smještaju i kulturno-povijesnoj situaciji Štitara kako bi se bolje mogle razumjeti posebnosti govora. Zatim će biti određeno kojem naglasnom tipu pripada govor, kakav je odraz jata te će biti riječi i o ostalim fonološkim obilježjima. Potom, opisat će se morfološka razina koja, doduše, pokazuje puno manja odstupanja u odnosu na standardni hrvatski jezik, ali su ta odstupanja ipak uočljiva. U radu će se opisati što se događa s pojedinim imenicama, pridjevima, zamjenicama, glagolima te nepromjenjivim vrstama riječi. Zatim će biti opisan leksik te prikazan abecedni popis riječi koje su karakteristične za Štitar. Nakon toga bit će riječi o najčešćim frazemima, dijelovima sela i najčešćim imenima, prezimenima i nadimcima u selu. Na samom kraju rada bit će donesen ogledni primjerak govora.

Ukratko, ovim radom želi se približiti jezična stvarnost Štitara na osnovi stručne literature te triju kazivačica, kod kojih je vidljivo čuvanje starine u govoru. Želi se prikazati utjecaj standarda te potvrditi ili osporiti literatura koja opisuje govor Štitara, ali i općenito slavonski dijalekt.

3. KAZIVAČICE

¹ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija I.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 31.

² Emina Berbić Kolar, Ljiljana Kolenić, *Sičanske riči*, 2014, str. 3:
<http://documentslide.com/documents/sicanske-rici.html> (30.8.2016.)

Kazivačice za štitarski govor bile su Marija Dominković (rođena 1937. godine), Ana Šarić (rođena 1938. godine) i Manda Lukačević (rođena 1940. godine). One su rođene Štitarke, ili kako bi se u Štitaru reklo Štitaruše, te su u njihovom govoru jako dobro vidljive osobine starog štitarskoga govora.

4. SMJEŠTAJ

Općina Štitar smještena je u istočnom dijelu Vukovarsko-srijemske županije te pripada županjskoj Posavini. Ima izrazito povoljan geoprometni položaj. Naime, s južne strane obgrljena je rijekom Savom što predstavlja prirodnu granicu sa susjednom Bosnom i Hercegovinom, na sjeveru Štitar graniči s općinom Cerna, na istoku s općinom Gradište i Županja te na zapadu s općinom Babina Greda. Površina Štitara iznosi 40,12 km² te se prostire na 2000 hektara oranica, 250 hektara pašnjaka i 1400 hektara šume hrasta lužnjaka. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Štitaru živi 2108 ljudi, a u posljednjih nekoliko godina demografska slika se postepeno mijenja te se broj stanovnika smanjuje.

5. KULTURNO-POVIJESNI PODATCI

Općina Štitar najmlađa je jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj. Konstituirana je 8.12.2006. godine, a prije toga je naselje Štitar bilo u sastavu Županje. Oko Štitara pronađeni su mnogi predmeti iz ranog i kasnog neolitika te metalnog doba, što dokazuje da je već tada ovo područje bilo naseljeno. U Štitaru su pronađeni razni ostaci rimske kulture, kao što je rimski novac, keramika, oružje i nakit. U 16. stoljeću na tom području dolazi do turskih osvajanja te je to uzrokovalo migracije stanovništva, a kasnije se veliki dio stanovništva iz pograničnih dijelova Bosne preselio na područje oko Štitara. Godine 1701. donesena je odredba kojom su na području Slavonije formirane Gornja krajina, Donja krajina i Srednja krajina. Štitar je pripadao Srednjoj krajini koju je činilo 12 kompanija te su ljudi tako postali graničari. U vrijeme Vojne krajine formirano je selo Štitar, kakvo je i danas. Pored danas novog Štitara postojao je i Saski ili stari Štitar, čije se stanovništvo moralo povući i raseliti iza savskog nasipa pred čestim poplavama rijeke. *Oba Štitara (vjerojatno) dobila su svoja imena po zanimanju svoga stanovništva, koje je (navodno) izrađivalo štitove.*³

³Ante Knežević, *Let štitarskog sokola više od stoljeća 1907. – 2014.* (Štitar: Lukitisak Antin, 2014), str. 16.

Godine 1817. započela je gradnja Crkve svetog Mateja. Ona se danas smatra jednom od najljepših crkvi u Slavoniji te se nalazi na popisu kulturnih dobara Republike Hrvatske. Treba napomenuti i to da u Štitaru djeluje kulturno umjetničko društvo *Josip Kozarac*, osnovano 1956. godine, koje svake godine organizira manifestaciju *Odavno smo Graničari stari*, prvi put održanu 2005. godine. Manifestacija spaja prošlost i sadašnjost te želi prikazati utjecaj vojnog života na običnog čovjeka za vrijeme turskih napada. Manifestacijom se žele očuvati i prikazati narodni običaji, nošnje, hrana i sve ostalo vezano uz graničarsku tradiciju Štitara. Danas je značajna i udruga za promicanje gospodarskih i kulturnih vrijednosti *Špencl*. Udruga želi očuvati tradiciju i identitet Štitara, ali i cijelog slavonskog kraja. Najznačajniji događaj koji udruga organizira, a posjeti svake godine više od 4500 ljudi je *Tamburaški maraton*.

6. FONOLOGIJA

6.1. NAGLASNI SUSTAV

Josip Lisac kaže kako većina slavonskih govora ima peteronaglasni sustav, odnosno da je riječ o kratkosilaznom, dugosilaznom, kratkouzlaznom, akutu i dugouzlaznom naglasku.⁴ Takvi naglasci mogu se uočiti i u govoru Štitara. Željko Jozić u svom doktorskom radu *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* kaže da *Govori Štitara i Donje Mahale pripadaju prema Ivšićevoj klasifikaciji III. naglasnoj skupini*.⁵

Nadalje, Jozić kaže da je kratkosilazni (") naglasak u govoru Štitara sačuvao staro mjesto u riječima na početnom i središnjem slogu. Neki od primjera koje Jozić navodi jesu:

jàrac, gòlūb, ràzgovor, udovīca, granīca.⁶

Takva pozicija kratkosilaznog naglaska potvrđena je i ovim istraživanjem. Primjeri koji su zabilježeni kod kazivačica jesu:

Amerīka, stolīcu, nosīli, sèdam, mòja, vèsel.

⁴ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1*. (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 34. i 35.

⁵ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 37.

⁶ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 40.

Jozić navodi i primjere kratkosilaznog naslaska na dočetnom slogu, a to su *silovít, ošãp, ne mogù*. Ovim istraživanjem takvi primjeri nisu potvrđeni.

Dugosilazni naglasak (^) sačuvao je staro mjesto uglavnom na početnom slogu, ali se može naći i na svim ostalim slogovima. Zabilježeni primjeri jesu:

znâm, trãžim, glûv, trinãjst, prãse, poprãvljat.

Kratkouzlazni naglasak (`) je vrlo karakterističan za posavsko područje. Nastao je, kako o tome Jozić piše, pomicanjem kratkog naglaska s posljednjeg sloga na prednaglasnu kraćinu.⁷ Primjeri zabilježeni ovim istraživanjem jesu:

priko, mètla, òtac, kàzãn, žèna, kòžu, fišek.

Nadalje, primjeri koji su zabilježeni za dugouzlazni naglasak (') jesu:

mlíko, cíle, bílo, zafrkáva, sjedímo, priko, rúka, tráva, jájce.

Vidljivo je da govor Štitara, kao i slavonsku akcentuaciju karakterizira starina, ali i akut. Stjepan Ivšić tako akut smatra glavnim obilježjem posavskih govora. On se pojavljuje u svim narječjima, a Berbić Kolar i Kolenić uočavaju i bilježe da se akut pojavljuje u štokavskom narječju samo u slavonskom dijalektu⁸. Iako je akut, odnosno neki ga još nazivaju novi (mlađi, metatonijski, čakavski) akut ili neoakut, u velikom broju govora danas izgubljen u Štitaru je on vrlo jasno uočljiv. Primjeri jesu:

vodě, dicě, zemljě, Štitãr, frižiděr, metěš, světa.

6.2. ODRAZ JATA

Prema podjeli Josipa Lisca u slavonskom dijalektu odraz jata je ikavski, ekavski, ikavsko-jekavski te ikavsko-ekavski.⁹ U Štitaru odraz jata je ikavsko-jekavski, a to znači da je u dugim slogovima odraz ikavski, a u kratkim slogovima jekavski. Stjepan Ivšić u svojoj studiji kaže da

⁷ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 44.

⁸ Emina Berbić Kolar, Ljiljana Kolenić, *Sičanske riči*, 2014, str. 8:
<http://documentslide.com/documents/sicanske-rici.html> (30.8.2016.)

⁹ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 32.

su ikavsko-jekavski govori najrasprostranjeniji posavski govorni tip, a mogu se uočiti ponajprije u središnjem dijelu Posavine i u selima oko Orašja.¹⁰

Primjeri kojima se može potkrijepiti navedeno jesu:

a) mlíko, cíle, bilo, svít, lípe, díte, cídi, svića, vríme, sníg, dīda

b) djèca, pjèvat, sjèdit, tjèla, djèver, ljepòta.

6.3. OSTALA FONOLOŠKA OBILJEŽJA

U glasovnom sustavu štitarskog govora prisutni su svi standardni fonemi osim fonema *h*, koji se uopće ne pojavljuje ili se zamjenjuje drugim glasovima. Najčešće je potpuno izostavljen. Navedeno se vidi u sljedećim primjera:

rana, gra, laditi, gri, uvatiti, stra, aljinica, mauna.

Jozić navodi da se sonant *v* kao hijatski glas javlja na mjestu iskonskog *x*, ali i u nekim riječima u kojima nema zijeva.¹¹ Navedeno se može potvrditi i ovim istraživanjem, a primjeri jesu:

suvi, kuvati, kuvarica, kruv, zavod, muvarica, muva, uvo.

U nekim slučajevima glas *h* se zamjenjuje glasom *j*, primjeri jesu:

snaja, plej, kijati.

Jozić u svom radu detaljno opisuje postanak riječi *snaja*. On piše da je riječ prvotno glasila *snъxa* te imala naglasak na posljednjem slogu. U genitivu jednine umetnulo se hijatsko *j* te je dobivena riječ *snajê*.¹²

U jednom primjeru zabilježena je i zamjena glasa *h* glasom *k*:

Ošla je za siromaka.

¹⁰ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 2.

¹¹ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 33.

¹² Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 33.

Suglasnička skupina *hv* izgovara se gotovo uvijek kao *f* ili ispada glas *h*, a to je vidljivo u primjerima:

faljen Isus, fala Bogu, vatati, uvatit.

Osim primjera koji su zabilježeni kod kazivačica Jozić u svom radu bilježi i primjere *falit*, *zafalivat se* i *fat*.¹³

U nekim riječima može se uočiti zamjena glasa *p* glasom *f*:

safun, pratar.

Nadalje, infinitiv se u pravilu uvijek pojavljuje u krnjem obliku, odnosno bez završnog fonema *i*. Neki zabilježeni primjeri jesu:

poginit, radit, pričat, igrat, pit, kazat, jest, ić.

U ovom govoru zijev ili hijat se dokida stezanjem te on glasi:

reko, slušo, kazo, mogo.

Nasuprot tome zijev se ponekad premošćuje glasom *j*. Navedeno je vidljivo u primjerima:

jedanajsti, pijo, bijo, širiji, tijo, živijo, radijo, sušji, nije se vratijo nikad više.

Jednačenje po mjestu tvorbe provodi se na granicama leksema, primjeri jesu:

š njom, iž šume, brež nje.

Međutim, uočljiv je i suprotan proces, odnosno razjednačavanje *i* to na granicama morfema:

blagosov, blagosovit, dimljak, mlogo, sumljam, odanle.

Jednačenje po zvučnosti zabilježeno je samo u riječi *maškare* pa ona glasi *mačkare*.

Česta je redukcija vokala *i*, a primjeri iz kojega se može vidjeti navedeno jesu:

kolko, tolko, onolko.

Vokal *i* se ponekad dodaje na kraju riječi pa su tako zabilježeni primjeri:

¹³ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 34.

marštikli, muškatli i bicikli.

U nekim riječima se ne provodi sibilizacija, što je također vrlo tipično za štokavske govore. Kazivačice tako redovito govore *ruki, nogi, sliki* te opisujući jednu ženu kazivačica je rekla da je ona *u Rijeki završila školu.*

Zabilježeni su primjeri u kojima se reducira vokal *o* na početku riječi, a oni jesu:

naj, nu, vaj, vako.

Glas *d* i *dj* se gotovo uvijek zamjenjuje glasom *đ*, primjeri jesu:

đeca, đedak Šima, đever, ođu na more.

Najstarija kazivačica upotrebljava oblik *đeca*, ali i *djeca*. Navedeno je vidljivo u sljedećim rečenicama:

A djeca po toj slami igraju se. Kolko sam put tu spavala, voj sam i začela u slami. Ja i Đuro isto spavali i đeca naša dok su bili manji.

U primjeru *pljena* zabilježeno je umetanje *l* u sredini riječi. Dok u nekim slavonskim govorima dočeto *l* prelazi u *o* u Štitaru dočeto *l* kod imenicama i pridjeva ostaje uglavnom nepromijenjeno. Navedeno je vidljivo u primjerima:

sol je bila važna tad, on je bio debel i vesel.

U nekim riječima kao što je riječ *uvečer* u štitarskom govoru izostavlja se završno *r* pa kazivačica kaže: *Uveče idemo malo u kolu.*

Često dolazi do umekšavanja glasa *n*, a to je vidljivo u primjerima:

njeki, njeka, nekoliko.

Ta promjena je najčešća kod zamjениčkih oblika.

Iako su šćakavizmi vrlo česta pojava u posavskim slavonskim govorima, u govoru Štitara to nije slučaj. Milan Moguš navodi tako brojna sela¹⁴, među ostalima i Štitar, u kojima prevladava

¹⁴ Tako šćakavizmi dolaze zapadno od Broda (Varoš), u Babinoj Gredi, Gradištu, Štitaru, Privlaci, Otoku, Komletincima, Kostrču kod Orašja, Aljmašu i Erdutu. Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1.* (Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2003), str. 33.

štakavizam. U govoru kazivačica uočena su tek dva šćakavizma, a to su *bašća* i *iščero*. Konkretno kazivačica kaže: *iščero ju jedan put iz kuće*.

7. MORFOLOGIJA

7.1. IMENICE

Premda su osnovni oblici i sklonidba imenica uglavnom jednaki kao i u standardnom jeziku, odstupanja ipak postoje.

Imenice muškog roda koje završavaju na *-o*, uglavnom muška imena poput *Mato*, *Pero*, *Stipo*, ali i neke riječi poput *brico* u genitivu jednine završavaju na *-e*, što znači da imaju paradigmatičke oblike ženskog roda *e*-sklonidbe.

Imenica *i*-sklonidbe *kost*, kao i imenice *oko* i *uho* koje se u množini također sklanjaju prema *i*-sklonidbi, u nominativu množine glase *koste*, *oče* i *uše*. Josip Lisac u svom radu potvrđuje da su ovakvi oblici riječi česta pojava na baranjskom i posavskom području.¹⁵

Također, imenice *kost* i *gost* u genitivu množine glase *kosti* (*kostii*) i *gosti* (*gostii*): *nea puno gostii*. Riječi se može čuti i oblik *gosta*. Dakle, imenice *i*-sklonidbe pokazuju najveću nestabilnost.

Genitiv množine imenica *e*-sklonidbe ima gramatički morfem *-i*, zabilježeni primjer je za *kirbaj nismo pravili puno vrsti kolača*.

Karlo Kobaš u svom radu također bilježi imenicu *vrsta* koja se na ovaj način tvori te navodi primjere: *njeke vrsti kolača*, *pet vrsti sira*.¹⁶

Genitiv množine imenice *i*-sklonidbe ima gramatički morfem *-a*, primjer je *imali smo zečeva i kokoša*.

Jozić je u svom radu za imenicu *kokoš* zabilježio oblik *kokoše* i *kokoši* u nominativu i akuzativu množine.¹⁷ Ovim istraživanjem potvrđen je samo oblik *kokoši*:

¹⁵ Josip, Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1*. (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 36.

¹⁶ Karlo Kobaš, *Govor Štitara*, Izvorni znanstveni rad, 2010:
[file:///C:/Users/Acer/Downloads/18_govor_stitara%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/18_govor_stitara%20(3).pdf) (20. 6. 2016.)

¹⁷ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 82.

Morala sam uterat kokoši.

Akuzativ množine imenice *i*-sklonidbe ima gramatički morfem *-iju*, primjer je *skuvaju se ušiju*.

Lokativ jednine ženskog roda imenice *e*-sklonidbe ima gramatički morfem *-e*: *u Županje, u njive*. Primjer rečenice glasi: *Molila sam ga samo da me odveze u Županje*.

Lokativ jednine srednjeg roda imenice *a*-sklonidbe ima gramatički morfem *-u*: *uveče idemo malo u kolu*.

Lokativ množine muškog roda imenice *a*-sklonidbe ima gramatički morfem *-i*: *tamo u svatovi*.

Lokativ množine imenica *e*-sklonidbe ima gramatički morfem *-a*, takvo stanje u slavonskom dijalektu potvrđuju Berbić Kolar i Kolenić primjerima: *ò poklada, na njivâ*¹⁸. Primjer zabilježen kod kazivačica je *po njiva se sadilo*.

Jozić u svom radu piše da u nekim imenicama dolazi do izjednačavanja lokativa množine s genitivom množine te navodi primjer *u svatovima, u kolića*, ali i oblike *u svatovima, u svatovim*¹⁹. Istraživanjem štitarskog govora zabilježen je samo oblik *u svatovi* za lokativ množine.

Imenica *jaje* glasi uvijek *jajce* i sklanja se na sljedeći način:

1. tablica prikazuje sklonidbu imenice *jajce*

N jajce	N jajca
G jajceta/jajeta	G jajo
D jajcetu/jajetu	D jajcima
A jajca	A jajca
V jajce	V jajca
L jajcetu/jajetu	L jajcima

¹⁸ Emina Berbić Kolar, Ljiljana Kolenić, *Sičanske riči*, 2014, str. 51: <http://documentslide.com/documents/sicanske-rici.html> (31.8.2016.)

¹⁹ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 51.

7.2. PRIDJEVI

U staroštitarskom govoru vrlo je rijetka uporaba pridjeva. Upotrebljavaju se isključivo za neke poslove vezane uz zemlju, određene vrste kolača i domaće životinje. Razlog je vrlo jednostavan, a to je da su ljudi opisivali ono čime su svakodnevno bilo okruženi i čime su se bavili.

Pridjevi su najčešće u određenom obliku, dok se neodređeni pridjevski oblik dobro čuva samo u nominativu jednine muškog roda kao dio predikata.

Primjeri pridjeva u određenom obliku jesu:

pravo vino, drveno korito, opanci gumeni, crvena haljina, za suknju šarenu, pekmez domaći, meso pileće, momci i ljudi mladi.

Zabilježeni primjer neodređenog pridjevskog oblika je *Oplećak je lijep.*

Kazivačica opisujući hranu kaže: *zakolješ kaku trkaću kokoš za supu.*

Što se stupnjevanja pridjeva tiče, javljaju se komparativni oblici koji se od pozitiva razlikuju samo naglaskom, odnosno dužinom jer se gubi protetsko *j* pa dolazi do sažimanja istih vokala ili se oba vokala izgovaraju, ali bez premošćivanja zijeve. Primjeri jesu:

novi (novii), stari (starii), sretni (sretnii), zadovoljni (zadovoljnii) umjesto oblika *noviji, stariji, sretniji, zadovoljniji.*

Jozić u svom radu nabraja komparative na *-ji (lji)*, *-ši* i *-iji*, a ovim istraživanjem su potvrđeni samo komparativi na *-ji*. Zabilježeni primjeri jesu:

širji, sušji, višji, deblja.

Superlativ se tvori od komparativa dodavanjem rječice *-naj*. Zabilježeni primjeri jesu:

bio je najbolji od sve djece; taj sto je najduži.

7.3. ZAMJENICE

U govoru Štitara je vrlo živa uporaba zamjenica. Značajna je česta redukcija glasova, odnosno gubi se početno *-o*. U govoru kazivačica zabilježeni su primjeri *va (ova), ni (oni), vaj (ovaj), naj (onaj)*.

Pridjevne zamjenice imaju gramatički morfem *-aki/aka*, primjer je *njaki (neki) i njaka (neka)*. Zabilježeni primjer je i *srela sam njakoga čovjeka*.

U jednom primjeru kazivačica je umjesto zamjenice *koje* upotrijebila zamjenicu *će*: *bake će su još sjedile*. Ipak, ovo je izdvojen primjer pa se ne može smatrati pravilom.

Neodređena zamjenica *netko* pojavljuje se kao *neko/njeko* i tako glasi kroz čitavu paradigmu. Takva paradigma se javlja jer je na tom mjestu nekada bio *jat*. Zabilježeni primjeri jesu:

njeko se ženi, a mi došle i mene Iva Tadin zabegenisao; ja obukla njaku dedakovu kabanicu.

Niječne neodređene zamjenice *nitko, ničiji, nikakav* pojavljuju se kao *niko, niči, nikaki*. Isto tako uočeni su primjeri kao što su *iko, ikaki, svako, svakaki, iči, svači, bilo kaki, bilo či, kojekaki*. Još jedan primjer neodređene zamjenice u rečenici jeste:

svaki bušar ima štap sa sobom.

Upitne zamjenice *tko* i *što* glase *ko* i *šta*, a odnosna zamjenica *čiji* glasi *či*. Primjer zamjenice *šta* glasi *šta si me pitala prije nego šta sam zatvorila vrata?*

Jozić u svom radu zaključuje: *Oblik štà služi kao upitna i kao odnosna, a oblik štò samo kao odnosna zamjenica*²⁰.

Povratno-posvojna zamjenica *svoj* zamjenjuje se posvojnim zamjenicama *moj* i *tvoj*, navedeno je vidljivo u sljedećem primjeru: *Bila sam u mojoj kući*.

Jozić pokazne zamjenice dijeli u dva tipa. Prvi tip su zamjenice koje ne pokazuju rod ni broj. Jozić nabraja takve zamjenice, a one su *to, vo/ovo, no/ono*. Ispitujući kazivačice došlo se do zaključka da je ovaj tip brojniji. Kazivačica Manda je tako rekla:

...kalotine ošapa! to je ošap koji se sušio, kruške, jabuke, šljive i to u vanjskoj peći i onda se to zadana skuvalo i sad se to ladilo. Ja sam to sve morala probat.

²⁰ Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 107.

Berbić Kolar i Kolenić u svom radu o ovakvim zamjenicama pišu: *kada nije bitno naglasiti vršitelja radnje, a radnja se često ponavlja, dolazi konstrukcija glagola s povratnom zamjenicom se i kao subjekt zamjenica to: Nađe se tō svāšta. Tō se zamīši tīsto. Nī se tō bīralo. Tō se mōra dōbro òprat. Tō se pěklo više kad su svätovi*²¹.

Drugi tip pokaznih zamjenica su one koje stoje u atributnoj službi i pokazuju rod i broj. Jozić piše da su to zamjenice *ti/taj-ta-to, vi/ovi-va/ova-vo/ovo* te *ni/oni-na/ona-no/ono*.

Genitiv osobne zamjenice *ona* može se pojaviti u značenju posvojnosti. Primjeri jesu:

U nje sestre ima puno krava, jel nje tetka Bošnjakanka.

Kobaš navodi da je ikavizam vidljiv i u nekim zamjeničkim oblicima, na primjer *nikoliko* za riječ *nekoliko*. Navedeno nije potvrđeno istraživanjem.

7.4. GLAGOLI

Željko Jozić u svom članku navodi: *inventar glagolskoga sustava ikavskojekavskih posavskih govora obuhvaća oblike, vremena i načine karakteristične za štokavske govore uz neke posebnosti i različitosti unutar glagolskih kategorija*²².

Ponajprije treba istaknuti infinitiv glagola koji se redovito javlja bez krajnjega *i*. Ovo obilježje nije karakteristično samo za slavonski dijalekt nego za cijeli hrvatski prostor. Zabilježeni primjeri jesu:

pričat, kazivat, nosit, divanit, igrat, skakat, brenovat, čuvat.

U infinitivnoj osnovi glagola 2. vrste umjesto morfem *-ni* pojavljuje se morfem *-nu*. Primjeri jesu:

smrznit, živnit, svanit, maknit.

Kada je riječ o prezentu, glagoli u 1. licu imaju završni morfem *-m*, na primjer *pijem, jedem, idem*. Jedine iznimke su, kako to zaključuje Jozić, glagoli *tjet* i *moć* koji glase *oću* i *mogu*. Primjer koji je zabilježen kod jedne od kazivačica glasi:

²¹ Emina Berbić Kolar, Ljiljana Kolenić, *Sičanske riči*, 2014, str. 78:
<http://documentslide.com/documents/sicanske-rici.html> (30.8.2016.)

²² Željko Jozić, *Glagolski sustav ikavskojekavskih posavskih govora* (Filologija 43, 2004), str. 32.

Ja sam njemu onda kazala da ja mogu kako oču i da me neće terat.

Vrlo je značajno 3. lice množine prezenta koje se redovito tvori od gramatičkog morfema *–aje*. Neki od brojnih primjera jesu:

oni se vožaje u autu, šta pričaje?, žene pjevaje stare pjesme, konji imaje na glavi, motaje, igraje, uzimaje, blagosivaje.

Jozić u svom radu kaže da prednost u govoru ima oblik *–ju* te da je oblik *–je* puno rjeđi²³. Iz navedenih primjera vidljivo je da to nije tako te da je oblik *–je* u puno većoj mjeri zastupljen.

Nadalje, u govoru Štitara česta je kontrakcija *ao* u *o*, a to je vidljivo u primjerima:

reko, imo, okuvo vilice i noževe, trebo, pito, zaklo, išo.

Za perfekt je karakteristično da se upotrebljava često bez pomoćnog glagola. Primjeri jesu:

ja se vratila kući u 10 sati, ošo na njivu radit prije zore.

Takvom redukcijom se ne smanjuje informativnost obavijesti, a dobiva se na dinamici.

Glagol *htjeti* u 1. licu jednine perfekta glasi *ćela* pa tako kazivačica Ana kaže:

Ja se nisam ćela udat za Stipu, al sam morala.

Imperativ ponekad gubi krajnje *–j* pa se može čuti *popi te sakri*.

Nadalje, glagolski pridjevi trpni uglavnom završavaju na *–t*, *–ta*, *–to* u jednini te *–ti*, *–te*, *–ta* u množini. Primjeri zabilježeni u govoru kazivačica jesu:

oženit, okitito, ogradito, sklonit, prekrižito, udata.

Kod glagolskih pridjeva radnih glas *l* na kraju sloga prelazi u *o*, te dolazi do stezanja, a neki od primjera su *slušo, prodo*.

Također, kod glagolskih pridjeva radnih u muškom rodu zijeve se premošćuje glasom *j*:

bijo, radijo, tijo, smijo.

²³Željko Jozić, *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja* (Zagreb: filozofski fakultet Zagreb, 2005), str. 116.

Glagolski prilozi sadašnji također nemaju završnoga vokala, na primjer u riječima *sjedeć*, *pjevajuć*, *tražeć*, *radeć*, *šijuć*, a glagolski prilozi prošli su vrlo rijetki. Josip Lisac kaže da u Štitaru glagolski prilog prošli ima završno *-a²⁴* te navodi primjer *uzamša*, no takvi primjeri nisu zabilježeni ovim istraživanjem.

Aorist i imperfekt su vrlo rijetki u govoru te nisu zabilježeni istraživanjem.

7.5. NEPROMJENJIVE VRSTE RIJEČI

Nepromjenjive vrste riječi su prilozi, prijedlozi, veznici, usklici, čestice i poštapalice.

Prilozi koji se razlikuju od standardnog jezika, a zabilježeni su kod kazivačica jesu:

frtalj šećera, ge, tuderka, ovamo, tam, priko, jedamput, uljeto, ujutru, odnikud, vako, otale, vuda, nuda.

Primjeri konkretnih rečenica su sljedeći:

Jesenas sam išla kod Mare na divan. Bilo je more ljudi koji su vrebali.

Milan Moguš navodi da je *ostvaren princip da na kraju riječi slavonskoga podrijetla ne može stajati više nego jedan suglasnik²⁵*. Navedeno je vidljivo u inicijalnim skupinama pa tako ispada okluziv u primjerima *ge* (gdje) i *ko* (tko).

Jedna od kazivačica često navodi prilog *onda*: *i onda samo da me odveze u Županje.*

Uporaba prijedloga je gotovo u potpunosti kao i u standardnom jeziku. Kod jedne kazivačice zabilježen je prijedlog *brez* umjesto prijedloga *bez*, a takvo umetanje glasa *r* vidljivo je i kod pridjeva *brezobrazan*.

Neki od češće korištenih prijedloga jesu:

rad/radi, kod komšije, uoči Matijeva, uvečer, pri svjetlu, poslije posla, priko, prije.

Kada je riječ o veznicima odstupanja od standardnog jezika vidljiva su u krivoj uporabi veznika *jel* i *jer*. Navedeno je vidljivo u dijelu rečenici *nije mogo ić jel je morao ići u polje.*

Također, umjesto veznika *nego* upotrebljava se *već*: *ni sam ja bila ljena već nisam imala vremena.*

²⁴ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 37.

²⁵ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003), str. 21.

Od ostalih veznika česta je uporaba veznika *al*, na primjer u rečenici:

Al neću vam kazat, sekirajte se.

Još neki veznici koji su zabilježeni jesu:

samo, opet, ko, dokle, pošto, makar.

Najčešće poštapalice su *ma jok* i *ma kaki*, njima se gotovo uvijek nešto negira. Na primjer: *Ma kaki da smo smjele bit duže od 10 vani.*

Česti usklici su *eto! taki!* i *tako*. Jedna od kazivačica često koristi poštapalicu *i ovaj*, najčešće kada se prisjeća daljnjeg tijeka priče, na primjer:

i ovaj, nismo imali traktor.

Jedina čestica koja je zabilježena je čestica *je*.

8. LEKSIK

Leksik staroštitorskog govora vrlo je raznolik. Vidljiv je veliki utjecaj stranih riječi, naročito turcizama i germanizama. Priljev stranih riječi je razumljiv s obzirom na povijesnu situaciju u Štitaru i općenito u Hrvatskoj, ponajviše u 16.stoljeću kada su turska osvajanja vrlo intenzivna. Takav leksik daje sliku nekadašnjeg života na selu. Upoznaje one koji proučavaju govor s raznim običajima i vjerovanjima ljudi. Kazivačice navode kako je nekad život bio puno usporeniji i smireniji. Iako ljudi nisu imali novca bili su sretniji. Najviše pozornosti je usmjereno ljubavi, zemlji i poslovima koji su se radili na njoj.

U daljnjem radu bit će donesen popis, abecednim redom, manje poznatih riječi koje se koriste u Štitaru.

apses, im. m.r. - pribor za jelo

avlija, im. ž.r. - dvorište

brenovati, gl. inf. - način uređivanja kose pomoću neke drške koja bi se u peći ugrijala

bušari, im. m.r. - ljudi koji se spremaju u poklade

čekmežet, im. m.r. - ladica

dada, im. m.r. - otac

divan, im. m.r. - druženje predvečer ili u večernjim satima

drum, im. m.r. - ulica

fruštukati, gl. inf. - doručkovati

forma, im. ž.r. - oblik, vrsta

gata, im. ž.r. - nasip

giter, im. m.r. - rešetka na prozoru

Golub papir, im. m.r. - wc papir

grunt, im. m.r. - dio zemlje

guba, im. ž.r. – bijelo, grubo platno od lana

jabučna čorba, im. ž.r. - juha od rajčice

kaca, im. ž.r. – visoka drvena posuda za kiseljenje kupusa

kalotine ošapa, im. ž.r. - sušene kruške, jabuke, šljive

kika, im. ž.r. - kosa

klompe, im. ž.r. – vrsta drvenih cipela

komora, im. ž.r.- spremnik za hranu

krila (nošnje), im. ž.r. – podsuknja na ženskoj narodnoj nošnji

krizban, im. m.r. - božićna jelka

lučevine, im. ž.r. - jelo napravljeno od svinjskih ostataka

marštikli, im. m.r. - poklon

Matijevo, im. s.r. - kirbaj, Sv. Matej (21.9.)

mišajfli, im. m.r. - lopatica za smeće

naučna, prid. ž.r. - obrazovana

numera, im. ž.r. - zemlja

oborak, im. m.r. - drvena posuda u koju se stavljaju kukuruži, žito i ječam

okopiliti, gl. inf - roditi dijete izvanbračno

opanci, im. m.r. - vrsta kožne obuće

oplečak, im. m.r. - dio narodne nošnje

piškota, im. ž.r. - žuta torta koja je vrlo suha

popara, im. ž.r. - jelo od staroga kruha

pregač, im. m.r. – deka, plahta

psiha, im. ž.r. - noćni ormarić

rajlika, im. ž.r. - zdjela

revati, gl. inf - plakati

rihtati, gl. inf – sređivati

soc, im. ž.r. - talog

stolnik, im. m.r. - stolnjak

struka, im. ž.r.- najčešće označava prostor ispred kuće, ali može označavati i svu pješačku stazu

šoder, im. m.r. - šljunak

štrimfa, im. ž.r. - čarapa

švaler, im. m.r. – ljubavnik

vekna, im. ž.r. – duguljasto pecivo, kruh

vitiljati, gl. inf. - letjeti

zabegenisati, gl. inf - zapaziti djevojku ili mladića u romantičnom smislu

9. FRAZEMI

„Frazemi su najmanje frazeološke jedinice koje se ne stvaraju u govornom procesu, nego se produciraju u govornom obliku, a značenje im se ne izvodi iz značenja njegovih dijelova jer su svi, ili neki od njih doživjeli značenjsku preobrazbu“²⁶.

Vrlo česti frazemi u govoru Štitara su *faljen Isus*, *uvik faljen*, *faljen Bog*, *navike*. Ljudi ove frazeme najčešće koriste kao pozdrave i odzdrave na raznim mjestima, kako javnim tako i privatnim.

Nadalje, frazemima *ma jok!* i *ma kaki!* želi se nešto negirati ili poreći.

Frazem iz *bogate kuće* znači da netko potječe iz bogate obitelji.

Da za Boga nisi uzela! znači zabranu uzimanja nečega.

Nastavit kavu znači skuhati kavu, odnosno staviti ju na štednjak ili peć da vrije.

Pravit Božić znači pripremati se za Božić.

Komšije priko bašće označava susjede do kojih se može doći preko vrta, dakle vrt ih dijeli.

Mirne duše sam joj rekla označava da joj je žena spokojno, bez grižnje savjesti nešto rekla.

Ko deca označava vrijeme djetinjstva.

Ništa ne ići od ruke znači da osoba koja to izgovori ima neki problem i ne uspijeva u onome što je naumila.

Biti na dobrom glasu znači da se o nekom drugi lijepo govore i misle, odnosno poštuju ga.

10. DIJELOVI SELA

Stanovnici sela vrlo često umjesto naziva ulica koriste općeprihvaćene nazive za pojedine dijelove sela. U daljnjem radu će biti pobrojani dijelovi sela koje su navele kazivačice, ali i prema drugim izvorima, a to je ponajprije rad Karla Kobaša.

Dijelovi sela jesu:

²⁶ Karlo Kobarš, *Govor Štitara*, 2010, str. 203.: file:///C:/Users/Acer/Downloads/18_govor_stitara%20(3).pdf (20. 4. 2016.)

Šarage (zabačeni prostor, Školska ulica), Gorjanski kraj, Dorjanski kraj, Ciganski kraj (prostor oko škole, u tom području su živjeli samo Romi), Veliki kraj (glavna ulica u kojoj se nalazi crkva), Bunarić (prostor gdje se nalazi veliko nogometno igralište, a nekada je tu bio veliki bunar), Mlično, Čičkova ulica, Vrbak, Paraćoske, Abesinija, Trstenica, Livade.

U selu je bilo puno livada, kanala i vrba te kazivačice smatraju da su neki dijelovi zbog toga dobili nazive, iako ne znaju sa sigurnošću.

11. NAJČEŠĆA IMENA, PREZIMENA I NADIMCI

Najčešća muška imena u selu su bila, ali i danas nisu strana Mata, Josa, Iva, Tuna, Franja, Stipa, Đuro. Najčešća ženska imena su Ana, Kata, Mara, Janja, Marija, Manda.

Brojni su nadimci koji su ljudi dali jedni drugima. Uglavnom je riječ o prezimenima, iako se oni tako ne prezivaju. Kazivačica Manda Lukačević prilikom razgovora se predstavila na sljedeći način:

Moje djevojačko prezime je Živković, a po selu Martinović, a sa mamine strane Šimečeni, a udana sam Gregić.

Pravo Mandino prezime je Lukačević, iako su Lukačevići u selu poznati kao Gregići.

Ostali poznati nadimci, koji su se zadržali do danas jesu:

prezime Miličić po selu je poznato kao Tomići i Ljepotani. Ljepotani jer je osamnaestogodišnja Ana Miličić početkom 20. stoljeća pobijedila na izboru ljepote.

Nadalje, prezime Živković poznato je kao Sinđir i Bušan; Mikinac kao Opančarevi; Martinović kao Guštenice; Dominkovići kao Runde i Firovi; Vukić kao Semberovi; Vincetić kao Piljeni, ali i Đureni.

Neki od naziva i nadimaka koje kazivačice spominju tijekom razgovora su: Ana Cigina, Manda Banina, druga Benaković, druga Elezovi.

12. OGLEDNI PRIMJER ŠTITARSKOGA GOVORA

Gè ćemo čekati Nòvu gòdinu? Kòd méne, kòd tébe, drùge vè, nè. Vèc ti mómci naši čùju gè ćemo. U mène Đûro mój bio u komšiluku, onda ón dóde i ón bi ùnišo, al kò stíd ga Stipe i màme, a ón vàko màtne nògu na còkli, a já glàdam na pànder i tàko se poljúbimo. Néma iziéc nápolje i zagrlít se i ljùbit dòk ne ispròsi. Na Nòvu gòdinu se nabrènujemo, urédimo si òne blùze pa na pòlnòcku. Pa kàd dódem s pòlnòcke bùde kobsice, šúnke, lučèvina i toga jèdemo. U nedilju nàravno mīsa bùde i kòlo bùde o pòdne. Pòslje se kùće blagosìvaje. I èto, tàko tò.

13.ZAKLJUČAK

U ovom radu opisan je jedan mjesni govor koji pripada slavonskom dijalektu, a to je govor Štitara. Provedenim istraživanjem i opisom govora na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini može se zaključiti da se navedeni govor razlikuje od standardnog jezika, ali isto tako pod sve većim utjecajem medija i drugih izvora se standardizira. Radom je pokazan peteročalani naglasni sustav, odnosno da se govor sastoji od četiri standardna naglasna te akuta. Odraž jata je ikavsko-jekavski te je riječ o staroštokavskom govoru, a i ostala fonološka obilježja pokazuju dobro čuvanje starine. Tako je karakteristična redukcija glasa *h* ili njegova zamjena nekim drugim vokalom. Mogu se uočiti različite vrste sažimanja, zatim jednačenje po mjestu tvorbe, razjednačavanje, umekšavanje dentala, a rubno pronalazimo čak i primjere šćakavizma.

Morfološka razina je puno više pod utjecajem standardnog jezika. Od imenica najveću nestabilnost pokazuju imenice *i*-sklonidbe i često poprimaju nastavke osnovne sklonidbe. Kod zamjenica se mogu pronaći brojne razlike u odnosu na standard, posebno kad je riječ o neodređenim zamjenicama. Pridjevi najčešće dolaze iza imenice, a neki imaju i drukčije komparativne oblike. Za glagole je karakteristično što su aorist i imperfekt vrlo rijetki, a glagolski pridjevi imaju drukčije oblike nego u standardnom jeziku. Značajan je i prezent u 3. licu množine koji ima nastavak *-aje*.

Zahvaljujući trima kazivačicama u radu je izložen veliki broj starih riječi, od kojih je dobar dio stranog podrijetla. Iz toga se može zaključiti da štitarski govor ima bogat leksik prožet turcizmima i germanizmima te jako dugu tradiciju, ponajviše dugu kada je riječ o prezimenima i nadimcima stanovništva. Nadimci nisu izravno vezani za određenog čovjeka, za njegov posao ili prezime nego se određeni nadimak prenosi s koljena na koljeno.

Može se zaključiti da se većina govornih osobina Štitara poklapa s osobinama slavenskog dijalekta te s istraživanjima o Štitaru koja su proveli Karlo Kobaš i Željko Jozić.

14.LITERATURA

Jozić, Željko, 2004. *Glagolski sustav ikavskojekavskih posavskih govora*, Filologija 43, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Jozić, Željko, 2005. *Morfološko-naglasna poredbena analiza ikavskojekavskih štokavskih govora oko Županje i Orašja*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet

Knežević, Ante, 2014. *Let štitarskog sokola više od stoljeća 1907. – 2014.*, Štitar: Lukitisak Antin

Kolenić, Ljiljana, 1997. *Slavonski dijalekt*. Croatica, Zagreb: Hrvatski filološko društvo

Lisac, Josip, 2007. *Hrvatska dijalektologija 1.*, Zagreb: Goldenmarketing – Tehnička knjiga

IZVORI

Kobaš, Karlo, 2010. *Govor Štitara*, Izvorni znanstveni rad (10.5.2016.),
file:///C:/Users/Acer/Downloads/18_govor_stitara%20(3).pdf

Berbić Kolar, Emina, Kolenić, Ljiljana, 2014. *Sičanske riči* (30.8.2016.),
<http://documentslide.com/documents/sicanske-rici.html>

www.wikipedia.hr: <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0titar> (15.6.2016.)

www.stitar.com : <http://www.opcina-stitar.hr/index.php?stranica=3> (20.5.2016.)

15.SUMMARY

The speech of Štitar belongs to the Slavonian dialect, to the archaic Štokavian dialects. This work primarily refers to the overview of the position and cultural and historical situation of Štitar in order to enable further description of the old Štitarian speech on the phonological, morphological and lexical level. Numerous examples are given, gathered through field research, that support or deny the reference speaking of linguistic features of the Štitar speech, and Slavonian dialect in general.